

ბადრი (კახა) კვარაცხელია¹

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

DOI: <https://doi.org/10.52340/sou.2023.19.36>

დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემა XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოში

აბსტრაქტი. ნაშრომში შესწავლილია ძველი ქართული სამართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა - დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემა, რომელსაც განვითარებული ფეოდალური ეპოქის (XI-XIII სს.) საქართველოსთან შედარებით, გვიანფეოდალურ ხანაში, კერძოდ XVII-XVIII საუკუნეებში განსხვავებული სახე მიეცა. ბუნებრივია, საქართველოს ფეოდალური დაშლილობის დროს, ირანისა და ოსმალეთის პოლიტიკური და სამართლებრივი გავლენის ეპოქაში, დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემამ სახე იცვალა. მაგრამ ქართულ სამეფო-სამთავროებში წარმოქმნილ ამ სხვადასხვაობას წერტილი დაუსვა ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნმა, რომელიც ყველა ქართული სამეფო-სამთავროს სამართლებრივი სისტემის მთავარი დოკუმენტი გახდა. ქართული სასამართლო სისტემაში ცნობილი იყო დამამტკიცებელ საბუთთა მრავალი სახე, მაგრამ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-6 მუხლი ეხება შემდეგი სახის მტკიცებულებების საშუალებებს: „საქართველოს რიგი და სამართალი ექვსი არის რომე ამითი თავი იმართლების: პირველი-ფიცი, მეორე-შანთი, მესამე-მდუღარე, მეოთხე-ხმალი, მეხუთე-მოწმე, მეექვსე-ცოდვის მოკიდება.

ნაშრომში, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის საფუძველზე, შესწავლილია XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს სასამართლოსთვის დამახასიათებელი დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემა.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, XVII-XVIII საუკუნეები, ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, დამამტკიცებელი საბუთი, ფიცი, შანთი, მდუღარე, ხმალი, მოწმე, ცოდვის მოკიდება.

¹ ბადრი (კახა) კვარაცხელია, სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

System of supporting documents in Georgia in the XVII-XVIII centuries

Abstract. The paper examines one of the important problems of the old Georgian the late feudal era, namely in the XVII-XVIII centuries, compared to the law - the system of supporting documents, which was given a different look in developed feudal era (XI-XIII centuries) in Georgia It was given a different look. During the feudal disintegration of Georgia, in the era of political and legal influence of Iran and Ottomans, the system of supporting documents changed its face. But this difference that arose in the Georgian kingdom - principalities was ended by the creation of the law book of Vakhtang VI. Because the law of Vakhtang became the main document of the legal system of all Georgian kingdoms.

Many types of supporting documents were known to the judicial system of late feudal Georgia of the XVII-XVIII centuries: Article 6 of the Law Book of Vakhtang VI deals with the following types of evidence: The first is the oath, second - hot arrow, third-boiling, fourth-sword, fifth-witness, sixth-sin.

In the work, based on the law book of Vakhtang VI, the system of evidentiary documents characteristic of the Georgian court of the XVII-XVIII centuries is studied.

Keywords: Georgia, XVII-XVIII centuries, Vakhtang VI, law book, Evidence document, oath, shanty, sword, witness, penitence.

ძირითადი კვლევა. XVII-XVIII საუკუნეების გვიანფეოდალურ საქართველოს სასამართლო სისტემისათვის ცნობილი იყო დამამტკიცებელ საბუთთა მრავალი სახე. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-6 მუხლი ეხება შემდეგი სახის მტკიცებულებების საშუალებებს: „საქართველოს რიგი და სამართალი ექვსი არის, რომე ამითი თავი იმართლებს: პირველი-ფიცი, მეორე-შანთი, მესამე-მდუღარე, მეოთხე-ხმალი, მეხუთე- მოწმე, მეექვსე- ცოდვის მოკიდება (ვახტანგის სამართალი, 1955: 53).

ვახტანგის სამართლის მე-13 მუხლში საუბარია მოწმეთა ჩვენებაზე „მოწმით ფრანგთაცა და რუსთაცა და წმინდა სახარებაც ბრძანებს, მაგრამ აქ, ქართლში უფრო არ განუწესებიათ“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 86). ქართულ სამართალში ჩვენებას უფრო მეტი უპირატესობა ჰქონდა ვიდრე მოწმეს. ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 157-ე მუხლით კანონმდებელი

² **Badri (Kakha) Kvaratskhelia**, Doctor of Law, Associate Professor of Sukhumi State University.

მოითხოვს მოსამართლისგან საქმის ჭეშმარიტების დადგენას მოწმის საშუალებით. მაგრამ საქმის მოწმეს თუ ვერ გამონახავდნენ, მაშნ არსებული საქმე ფიცით უნდა იქნას, ვისაც ხელში საქონელი იცნას, ფიცი მისი არისო“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 89).

ვახტანგის სამართლის 212-ე მუხლით „თუ მოსამართლეს სიტყვიერად რაიმე საეჭვო მოხსენდება. თვითონ მომხსენებელმა უნდა იშოვოს მოწმე თავისი სამართლის დასამტკიცებლად. თუ მან ეს ვერ შეძლო, მოწმის გამოძებნა მოპასუხეს ევალება და მხოლოდ მაშინ, თუ ვერც მეორე მხარემ შეძლო მოწმის შოვნა, დავა გადაიჭრება ფიცით“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 104).

თუ მოწმეს არ შეეძლო დაბეჯითებით და დაზუსტებით ამა თუ იმ ფაქტის დამოწმება, სასამართლო საქმის დასადგენად ფიცს მიმართავდა. ძველ ქართულ სამართალში მოწმეთა ჩვენებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არა მარტო სამოქალაქო საქმეთა განხილვისას, არამედ სისხლის სამართლის საქმეთა გადაწყვეტისას.

საქართველოს სასამართლო წარმოების პრაქტიკაში ხდებოდა ისეც, რომ სასამართლო ჯერ ფიცს დააწესებდა, მაგრამ თუ განაჩენის მიცემის შემდგომ ისეთი მოწმეები გამოჩნდებოდნენ, რომელთა მოწმობაც მოსამართლეთა მიერ სარწმუნოდ იქნებოდა მიღებული, ისინი ცვლიდნენ თავიანთ განაჩენს. 1792 წლის ერთ-ერთ განაჩენში ვკითხულობთ „ამას წინათ ესე და ამის მოდავე სასამართლომ ვალაპარაკეთ და ფიცის განაჩენი დავეწერეთ. მარა ზურაბმა ქართველნი თავადდნი და კახელნი თავადის შვილი მრავალი მოიყვანა და ასე იმოწმებს... რადგან მრავალმა მუსტაბარმა თავადის შვილებმა ასე იმოწმეს ამათ ემსახურებოდაო და თვითონ იმ სადაო კაცს უთქვამს, ის ბეჟანაშვილი ივანე ზურაბს დარჩა ყმად“ (ლეკვეიშვილი, 1963: 52-53).

ვახტანგ VI სამართლის წიგნის მე-13 მუხლი განიხილავს იმ მოთხოვნებს, რომელსაც აუცილებლად უნდა აკმაყოფილებდეს სასამართლოში წარმოდგენილი მოწმე. „კაცმან, თუ რასაც საქმეზე ასეთი მოწმე მოიყვანა, რომე, იმ მოწმაეთ ღვთისა ეშინოდეს, სული იცოდეს, ჭკუა ქონდეს, ან საღმთო კაცი იყოს, ან სამართლის ხმა ჰქონდეს დავარდნილი და კაცისგან სანდო იყოს, უნდა დაუჯერონ, თუ არა-ერთისა და ორის ამ რიგის კაცის დაჯერება არ დაუწესებიათ და ეს მოგვიხსენებია: ამისთანა კაცს დაეჯერების და სხვაგვარი კაცი თუ არ არის ათასსა და ოცსა, ან ერთპირ სოფელსა, მოწმობას დაუჯერებენ, თორემ ნაკლებსა ძვირად გაუგონებენ. ზემოთ რომ მო-

წმეების ქება დაგვიწერია, იმგვარი კაცი ორი რომ მოიყვანოს, მოსამართლემ უნდა დაუჯეროს და აღარ იფიცონ, მაგრამ მოსამართლემ თუ ტყუილი მოწმობა და მთხრობლობა შეამჩნია ვისმე დიდი ნასალი უნდა იყოს, რომე სხვამ აღარავინ მოინდომოს“ (ლეკვეიშვილი, 1963: 53). ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე სასამართლოს მიერ ისეთი პირის მოწმობა უნდა ჩათვლილიყო სარწმუნოდ, სანდოდ, რომელსაც ემინოდა ღმერთის, ზრუნავდა თავის სულზე, ცნობილი იყო როგორც ჭკვიანი და სამართლიანი პირი საზოგადოებაში, ან უნდა ყოფილიყო სასულიერო პირი. თუ მოწმე დააკმაყოფილებდა სამართლის წიგნში წარმოდგენილ მოთხოვნებს, მაშინ შეიძლებოდა საქმე გადაწყვეტილიყო და ფიცისთვის არ მიემართა. მაგრამ თუ ვერ აკმაყოფილებდა კანონმდებლის მიერ დასახულ მოთხოვნებს მოწმე, მაშინ ათი და ოცი მოწმე, იშვიათ შემთხვევაში მთელი სოფლის მოსახლეობის მოწმობა ყოფილიყო საჭირო, რათა სასამართლო შემადგენლობა ამა თუ იმ ფაქტზე სარწმუნო გამხდარიყო. ძველ ქართულ სასამართლო პროცესში მართო ერთი მოწმის ჩვენება, რაც არ უნდა დამაჯერებელი ყოფილიყო იგი, სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილი თუ განაჩენის გამოტანის საფუძვლად ვერ გამოდგებოდა. იმისთვის, რომ სასამართლოს მიერ ობიექტური გადაწყვეტილება, აუცილებლად მოწმის ჩვენება ობიექტური უნდა ყოფილიყო. იგი არ უნდა ყოფილიყო დაინტერესებული საქმის საბოლოო შედეგით. აქედან გამომდინარე, სასამართლო ნათესავებისა და ახლობლების მოწმობას ნაკლებად ენდობოდა და საქმეს მხოლოდ მათი ჩვენების საფუძველზე ვერ გადაწყვეტდა.

XVIII საუკუნის ერთ განაჩენ წიგნში ყმაზე დავის გამო, სასამართლო პირდაპირ მიუთითებდა „მმოყვრის მოწმობა არ შეიწყნარებაო“. იგი მხარეებს ავალეზდა „თუ ამ მოყვარის, გარდა ორ მოძღვრიან მოწმეს იშოვის, რომ სამართალმა ირწმუნოს, მაშნ სამართალი მიეცემაო (სიძველენი I/1899: 165).

XVII-XVIII საუკუნეების ქართულ სასამართლო პროცესში მხარეს მინიჭებული ჰქონდა უფლება მიეცა აცილება ისეთი მოწმისთვის, რომლის კეთილსინდისიერებაზე და ჩვენების სიწორეზე ეჭვი ეპარებოდა.

ძველ ქართულ სასამართლო პროცესში მოწმეთა ჩვენებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არა მართო სამოქალაქო საქმეთა განხილვისას არამედ, სისხლის სამართლის საქმეთა გადაწყვეტისას.

ძველად საქართველოს სასამართლო წარმოების პრაქტიკაში ხდებოდა ისიც, რომ სასამართლო ჯერ ფიცს დააწესებდა, მაგრამ განაჩენის მიცემის შემდგომ ისეთი მოწმეები გამოჩნდებოდნენ, რომელთა მოწმობაც მოსამართლეთა მიერ სარწმუნოდ იქნებოდა მიღებული, ისინი ცვლიდნენ თავიანთ განაჩენს. 1792 წლის ერთ-ერთ განაჩენში ვკითხულობთ: „ამას წინათ ესე და ამისი მოდავე სამართალში ვალაპარაკეთ და ფიცის განაჩენი დავეწერეთ. მარა ზურაბმა ქართველი თავადნი და კახელნი თავადის შვილი მრავალი მოიყვანა და ასე იმოწმებს... რადგან მრავალმა მუსტაბარმა თავადის შვილებმა ასე იმოწმეს ამათ ემსახურებოდაო და თვითონ იმ სადაო კაცს უთქვამს, ის ბეჭანიშილი ივანე ზურაბს დარჩა ყმად“ (ლეკვეიშვილი, 1963: 53).

სასამართლო გამოძიების დროს აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა დასადგენი ფაქტის თავისი თვალთ დანახვა, ან თავისი თვალთ მოსმენა. ამის გარეშე მოწმობას არავითარი ძალა არ ჰქონდა. 1782 წელს შედგენილ სისხლის სამართლის საქმეზე სასამართლო წერდა: „ამათი ჩხუბის დამსწრე მოწამენი მოვაყვანიეთ და ვკითხეთო“ (სიძველენი I/1899: 169). ძველი საქართველოს სასამართლოს სისტემაში მოწმეთა გამოძახება ხდებოდა ორგვარი წესით. სასამართლოს თავმჯდომარე იძახებდა მხარეების მიერ დასახელებულ მოწმეებს მოხელეების საშუალებით. მაგრამ ძალიან ხშირად სასამართლოში მოწმეების დასწრებას უზრუნველყოფდნენ თვით მხარეები.

სასამართლოს უფლება ჰქონდა დაენიშნა განსაზღვრული ვადა მხარეებისთვის მოწმის მოსაძებნად და სასამართლოში მოსაყვანად და თუ ამ დროში ისინი მოწმეებს ვერ იმოვიდნენ, სასამართლო ფიცს მიმართავდა: „ამ მოწმეების გატარება ამ გასულ იანვრიდან უნდა გადაწყდეს და თუ ვერცერთის მხრიდან ამათი საქმე მოწმობით არ გადაწყდეს „ფიცი გაგვიჩენიაო“ (ლეკვეიშვილი, 1963: 62).

XVIII საუკუნეში სასამართლო მოწმეთათვის ჩვენების ჩამორთმევას „მოწმობის კლითხვას“ უწოდებდნენ (დოკუმენტები, I/1940: 217), იმ შემთხვევაში თუ სასამართლო სავსებით არ იყო დაჯერებული მოწმეთა ჩვენების სისწორეში მათ დამატებითად ფიცს უწესებდნენ.

საქართველოს სასამართლო პროცესში XVII-XVIII საუკუნეებში მიღებული ყოფილა მოწმისათვის ფიცის დადება მოწმობის ჩამორთმევის წინ. როდესაც მოწმეებს არ შეეძლოთ გარკვეული მიზნების გამო გამოცხა-

დებულებების სასამართლოში, ისინი წერილობით სახით აწვდიდნენ სასამართლოს ამა თუ იმ ფაქტის დამადასტურებელ მოწმობას. წარმოდგენილი მოწმობა სათანადოდ უნდა ყოფილიყო გაფორმებული, მოწმეების მიერ ხელმოწერილი და ბეჭედდასმული.

ზოგჯერ მოსამართლეები ერთი ან რამოდენიმე სანდო პირს ავალეზდნენ ადგილზე მრავალი მოწმისათვის ჩვენების ჩამორთმევას და წერილობითი სახით სასამართლოში გამოგზავნას. მოწმობის წიგნში დასამოწმებელ ფაქტს ჯერ თავადი, მღვდელი, შემდეგ გლეხები და სულ ბოლოს ყმები აწერდნენ ხელს.

XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს სასამართლო აქტებში გვხვდება ე. წ. „მახსოვარი კაცები“. მახსოვარი კაცები იყვნენ ისეთი პირები, რომელთაც ახსოვდათ საქმის ესა თუ ის ვითარება, მათ რჩევას სასამართლო ნდობით ეკიდებოდა და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

იულონ ბატონიშვილი იასაულს მიუწერდა: „ამ აზრით, თუმანიშვილ ნიკოლოზს, ასე რომ მოიხსენებია მამუკაშილისა და სუკლიაშილისგან საჩივარი, ორი-სამი მახსოვარი და მცოდნე თორტიზდამ უნდა მოიყვანო... თუ ეს მახსოვარი კაცები ნიკოლოზის სიტყვას დაემოწმნენ, რომ რომელზედაც მამუკაშილს დღეს წისქვილის რუ უდიოდეს, ეს ალაგი სწორედ ამ ნიკოლოზის კაცების ნასახლარი ყოფილიყო, ხომ ის ალაგი ახლავ დააგდებინე (დოკუმენტები, I/1940: 297).

ვახტანგის სამართლის წიგნის 38-ე მუხლი საუბრობს „მთხრობელის“ საშუალებით მკვლელობის შეწამების შესახებ. „თუ მთხრობლით სწამობდეს და დამწამებელს მთხრობელის ტოლი ყმა ყავდეს, ხმალში გაატანოს, თუ მთხრობელს გაემარჯვოს, სამთხრობლო მიეცეს და სისხლიცა და თუ მთხრობელი გადმოვარდეს, მთხრობელიც ხელშეკრული უნდა მისცეს და მთელი სისხლიც, მაგრამ თუ დიდებული სისხლი დიდებულს ეწამების და მათი მთხრობელი შუა თავადი არის დიდებული დიდებულის საქმეზედ შუა თავადს არ გაჰყვების და შუა თავადის ტოლი ყმა ხომ არ ეყოლების, რომ გაატანოს ამა ხმალი რომ არ მოხდების და რჩევით ან ფიცით და ან მოწმით გაიმართლებენ თავს (ვახტანგის სამართალი, 1955: 51).

ვახტანგის სამართლის წიგნის 236-ე მუხლი მთხრობელის მიერ დანაშაულის განუცხადებლობისათვის პასუხს აგებდა, დამნაშავესთან ერთად, როგორც თანამონაწილე. ამ მუხლით მთხრობელი ვალდებულია დანაშაულის ჩადენის ფაქტი შეატყობინოს არა ამა თუ იმ კერძო პირს, არამედ სახელმწიფო თანამდებობის პირს (ვახტანგის სამართალი, 1955: 60-61).

გვიანფეოდალურ საქართველოში მტკიცების ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენდა ფიცი. ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-10 მუხლის თანახმად: „ფიცი ასრე არის: „ერთი ხარის შეწამებაზე, უმთხრობლად რომ შეწამოს ერთი შეუგდებელი მოწმე არის და თუ მთხრობლობით სწამობს, შეგდებული მოფიცარი უნდა. აგრეთვე რამდენიმე ხარის სამე იყოს იმდენი მოფიცარი შევარდების. თავისი ყადარი, უმტერ-მოყვარო, მის გარშემო მისი ხეობისა, ავის ბატონისა და მფიცებულის ბატონის ყმას გარდაისად უნდა სხვისი შეაგდოს, იმ შეგდებულში ნახევარი იმოვოს და ერთი იმდენი შეუგდებელი თან მიიყოლოს. ხატი, ვინც აფიცებს, იმან იმოვნოს, იმ მოფიცარმან მღვდელს ხატი ხელში ჩამოართოს და ასე უნდა თქვას: „ამისმა მადლმა და ამისმა გამაცხოვნებელმან ღმერთმან შენ, ამომავალო კაცო, რასაც მწამობ მე იმისი არც მქმნელი ვარ და არა ვიცი (ვახტანგის სამართალი, 1955: 51-52).

საქართველოს სამართალწარმოებაში ფიცს მიმართავდნენ როგორც სამოქალაქო ასევე სისხლის სამართლის საქმეებზე დავის გადასაწყვეტად. ფიცი შეიძლება დაკისრებოდა უშუალოდ იმ პირს, რომელიც პროცესში მხარედ გამოდიოდა. სასამართლო პრაქტიკაში ამ წესს „თავდათავი ფიცი“ ეწოდებოდა (ფონდი: საბუთი, 1958). თავდათავ ფიცს საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაში ძირითადად მიმართავდნენ მაშინ, როდესაც სასამართლო საქმე მცირე მნიშვნელობისა იყო და პროცესის მხარე იყო დაბალი წოდების წარმომადგენელი.

საუკუნეებში წარჩინებული წოდების წარმომადგენლები სასამართლოში ნაკლებ მნიშვნელოვან საქმეზე არ იფიცებოდნენ. სასამართლო პროცესებზე თუ ბრალდებული არ ეთანხმება მის წინააღმდეგ მიმართულ ბრალდებას, იგი უარყოფდა მას განსაზღვრული წესით, რომელსაც „აშოროს“ უწოდებდნენ. „აშოროს ღმერთმან, არც ჩვენი საქმით ქურდები შეგვიყენებია და არც იმისი საქონელი ჩვენი გვინდომია-ო“ - ამბობდა შეწამებული (ფონდი, საბ. 1958). სასამართლო ყოველ „აშოროზე“ ე. ი. ბრალის ყოველ უარყოფაზე ფიცს აწესებდა. ზოგჯერ „აშოროს მაგივრად „აშას“ ხმარობდნენ. XVIII საუკუნის ერთ სასამართლო განაჩენში ნათქვამია: რადგან თეთრის მოპარვას აშას იყო, წარდგეს და სეხნიამ ორჯონიკიძეს პაპუას ასე შეფიცოსო“ (ფონდი, საბ. 753).

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი ერთმანეთისგან განასხვავებს ე. წ. „შეგდებულსა“ და „შეუგდებელ“ მოფიცარებს. ცნობილი ქართველი სამა-

რთლის მკვლევარის კარსტის აზრით შეუგდებელი ეს ისეთი მოწმეა, რომელსაც მოპასუხე თავისუფლად ირჩევს, ვინაიდან მის წინააღმდეგ მხოლოდ უბრალო ეჭვი არსებობს. ხოლო შეგდებული კი, როდესაც მომჩივანი თვითონ ასახელებს მოფიცარს და სავალდებულოდ ხდის მათ ბრალდებისათვის. ბრალდებულს უფლება ენიჭება ამ სავალდებულო მოფიცართა რიცხვიდან ნახევარი მიიღოს და მეორე ნახევარი ამოირჩიოს სურვილისამებრ (Сборник законов, 2019: 7).

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის კანონმდებელი მოფიცრის ქვეშ გულისხმობდა ისეთ პირს, რომლის დასახელებაც თავის თანამოფიცრად თვით მოფიცრის კომპეტენციას შეადგენდა, ხოლო შეგდებული მოფიცარი დასახელებული უნდა ყოფილიყო მეორე მხარის მიერ მოფიცრის სავალდებულო თანამოფიცრად.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-12 მუხლის თანახმად ადგილმამულზე დავის შემთხვევაში გარეშე მოფიცართა შეგდება აკრძალული იყო. რაც უფრო დიდი იყო მამული, თანამოფიცრებიც უფრო გავლენიანი და საპატიო პირნი იყვნენ საზოგადოებაში. რაც შეეხება ნაკლები რაოდენობისა და ხარისხის სადავო მამულზე მოფიცარნი უფრო დაბალი წოდების წარმომადგენლები იყვნენ.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 144-ე მუხლით ქალაქში თანამოფიცრის ინსტიტუტი არ არსებობს. „ქალაქში მოფიცარი ამოკვეთილი არის. რაგინდ დიდ საქმეს, სისხლსა და ბევრს ვალსა და საქონელს, ან მოქალაქე გარეშე კაცს სწამობდეს და ან გარეშე კაცი მოქალაქეთა სწამობდეს და ან გარეშე კაცი მოქალაქეთა სწამობდეს, თავკაცთ აქვთ ფიცი, მოფიცარს ერთმანეთს ვერ შეუგდებენ“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 86).

ძვ. ქართულ სამართალში თანამოფიცართა რაოდენობა განისაზღვრებოდა საქმის მნიშვნელობისა და მოფიცართა სოციალური მდგომარეობის მიხედვით. ვახტანგის სამართლის წიგნის 147-ე მუხლი საზღვრავს იმ პირთა წრეს, რომელთა სამართლით ფიცი დაეკისრება. „ფიცი ასეთ კაცს არ დაედების, რომე ან ყმაწვილი იყოს, ან ჭკუა ნაკლები. თუ ფიცი არ იცის და არ სწამს იმგვარს კაცს ფიცი რომ დაადგას, მოსამართლის ცოდვა არის. მაგისმა თუ იმის მეტი სხვა უფროსი არავინ ყავს და ფიცი იმას ედების, იმას რა გაეწყობის. იქნების, მოყვრით, შუა კაცით, კაცმან კაცი კარგად შეარიგოს და ფიცი არ მოახდინოს“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 87).

ვახტანგის სამართლის წიგნის 239-ე მუხლის ძალით ქალის დაფიცება აკრძალულია, მის მაგივრად ფიცი ქალის ახლობლებს ეკისრებათ:

„დედაკაცარ ეფიცების, არც გარეშე კაცი შეეგდება, ამისთვის რომე გარეშე კაცს არ გაუტყდება, არც არას მისის ფიცისას ინაღვლის; უნდა მოსამართლემ მოუძებნოს რაც რამ საყვარელი ყვანდეს ძმა თუ შვილი ან სიძე შეაგდოს“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 113).

1767 წელს სასამართლოში შვილის მოკვლის გამო სისხლის სამართლის დანაშაულის გარჩევისას მომჩივნად, რადგან საქმეზე ჭეშმარიტების დადგენა მოწმეთა საშუალებით ვერ მოხერხდა, სასამართლომ ფიცი დააწესა, მაგრამ ფიცი დაადო არა უშუალოდ მომჩივან ქალს, არამედ მოკლულის ბიძაშვილს (ფონდი: საბ.1 4874).

ქალი დაფიცების უფლებას მოკლებული იყო სამოქალაქო სამართლის დარგშიც. ერთ-ერთ სამოქალაქო საქმეზე მხარედ მოწმედ დაასახელა ქალი, მისი ჩვენება საკმარისად არ ცნეს და მხარეს ფიცი დადეს სხვა ორ პირთან ერთად, მათ შორის იყო ამ ქალის ვაჟიც სასამართლო მიუთითებდა „იმ დედაკაცის შვილი იმიტომ დავსწერეთ, რომ ის დედაკაცი ემოწმება, ჩემი ქმრის ნასყიდი არისო და თუ ნასყიდი არის თავისი შვილი მოიყვანოს ფიცში“ (ლევკვიშვილი, 1963: 84). ფიცის შესრულება ხდებოდა განსაზღვრული წესების დაცვით. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-10 მუხლით კანონმდებელი მიუთითებს, რომ ხატის შოვნა დამფიცებლის მოვალეობა არისო. შემდეგ ეს ხატი გადაეცემა, მღვდელს, რომელიც თავის მხრივ მისცემდა მოფიცარს და ეს უკანასკნელი სამართლით დადგენილი სიტყვებით წარმოთქმით უარყოფდა შეწამებულ ბრალდებას. „რა ეს სიტყვა გაათაოს, მოწმებმაც უნდა თქვან: „მართლა ფიცი მაგისმა მადლმაო“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 85-86). ქართული სამართლის მიხედვით ფიცი ეს რიტუალი ანუ დაფიცება ხატზე უნდა ჩატარებულიყო ეკლესიაში. ვახტანგის სამართლის 260-ე მუხლი პირდაპირ უთითებს წერილობით დოკუმენტებზე, როგორც დამამტკიცებელ საბუთთა ერთ-ერთ სახეზე. „ყოველი ახატი და თვის დახსნა სარწმუნონს მორწმუნეებითა წიგნით დამტკიცდებო“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 117).

ქართული სამართლის პროცესში წრილობით დამამტკიცებელი საბუთები ძირითადად გამოუყენებელია სამოქალაქო დავების გადასაჭრელად. სასამართლო პროცესებზე მოსამართლეები უპირველეს ყოვლისა მოითხოვდნენ წერილობითი დოკუმენტების წარდგენას: ნასყიდობის წიგნებს, თამასუქს, ჩუქების აქტის დამადასტურებელ საბუთს. სამართლებრივად სრულყოფილი წერილობითი დოკუმენტის არსებობის შემთხვევაში

სამოქალაქო დავის გამოძიებას და მტკიცების სხვა საშუალების გამოყენება საჭიროდ არ მიიჩნეოდა.

სასამართლო სამსჯავრო სხდომაზე წარმოდგენილ წერილობით დამტკიცებულ საბუთებს სათანადოდ შეისწავლიდა, ხდებოდა მათი საჯარო წაკითხვა და მისი შეფასება: „სიგელები მოვატანიეთ სწერია, შერგილაშვილის მამული, ამ კაცისა და ამ კაცის მამულიო, ასე ეწერა. ვეზირის წიგნიც წავიკითხეთ, რომელიც თათრულად არის დაწერილი. კაცის მოსყიდვა არც იმაში ეწერა, რადგანაც სიგელში კაცი მოსყიდული არ არის, ამ წიგნით ქალანთარის შვილის შვილი კაცებს ხელს ვერ მოჰკიდებს (ფონდი საბ. 273).

სასამართლო პრაქტიკაში ძალიან ხშირად გვხვდება განაჩენის დაფუძნება მტკიცებულებების წერილობით საფუძველზე. 1766 წელს მდივანბეგთა სასამართლომ ყმა არ სცნო მოდავე მხარის კუთვნილებად „რადგანაც არც ერთ ნასყიდობის წიგნში არ წერია-ო“ (სიძველენი I/1899: 460).

სასამართლოში წარდგენილ ნასყიდობის წიგნს თუ სხვა წერილობით დოკუმენტს, რომ დამამტკიცებელი საბუთის მნიშვნელობა მისცემოდა, იურიდიულად სათანადოდ უნდა გაფორმებულიყო. დოკუმენტზე სავალდებულო იყო გამცემისა და მიმღების ხელმოწერა, მოწმეთა ხელრთვა და მათი ბეჭდების დასმა. ისე როგორც სხვა დამამტკიცებელ საბუთებზე, სასამართლო მხარეებს წერილობითი საბუთის წარდგენისათვის განსაზღვრულ ვადას უწესებდა.

XVII-XVIII საუკუნეების საბუთებიდან გარკვეულია, რომ სასამართლო გადამწყვეტ მნიშვნელობას აძლევდა თვითონ ბრალდებლის მიერ დანაშაული ფაქტის აღიარებას. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო გამოძიება დამთავრებულად ითვლებოდა და სასამართლოს მხოლოდ განაჩენის გამოტანა ევალებოდა. XVIII საუკუნის ერთი საბუთის თანახმად: „გედევანის შვილის რევაზის სოლომონ ფავლენის შვილს დავითს მოახლის გაწილებას უჩიოდა.... სამართალში დავითმა თავისი პირით აღიარა: დამნაშავე ვარ... ჩვენ ამის სამართალი ასე განვაწესეთ: რადგან დავითმა თავისი პირით აღიარა ამ სოლომონის მოახლესთან სიძვა, დავითმა სოლომონს თავისი მოახლის გაწილების სისხლი უნდა მისცეს-ო“ (დოკუმენტები, I/1940: საბუთი140).

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-8 და მე-9 მუხლებში მოცემულია თავის მართლების წესი შანთითა და მდულარე წყლით. მე-8 მუხლში მოცემულია: „შანთი და მდულარე ორივე ერთი არის. ამის ასრე უნდა: ალოცოს

იგი კაცი, რომელსაც შანთი ან მდულარე გაუჩინონ: მოედანს, გინა სხვა გამოსაჩენ ადგილს, წყალი აადუღონ, ზედ ჩხირი გადვან ქვაბზედან და ძაფით არ რკინის და ან სპილენძის უნაწილო ჯვარი (რომელიც სახე არ იყოს გამოყვანილი) გინა ვერცხლისა იყოს, ჩაჰკიდონ და რა ადულდეს წყალი და გარდმობრუნდეს, გარდმოიღონ და მან კაცმან ჩაყოს ხელი სახელსა ზედა ღვთისასა და ის ჯვარი ამოიღოს, მას უკან ფიცხლავ პარკში ხელი ჩაუდვან და დაუბეჭდონ, მესამე დღემდინ ისრე იყოს და მერმენ გაუხსნან და თუ არ დასწვია, მართალი არის და თუ დასწვია მტყუანი იქნების და რასაცა სწამებენ გარდაახდებინონ“ (ვახტანგის სამართალი, 1955).

ვახტანგის სამართლის მე-9 მუხლში გადმოცემულია: შანთი ასრე არის: რკინა რომ გაახურონ, რომ გაწითლდეს, იმ მქმნელ კაცს ხელზე ქაღალდი უნდა დაადვან, მერე ზედ ის გაწითლებული რკინა, რა რომ დაადვან, მაშინვე სამს წინ უნდა გარდააგოდს, თუ არ დასწვა მართალი არის და თუ დასწვა ტყულად გამოვა და გარდასახადი გადაახდებინონ. ეს შანთი მაშინ აედინების, რომე ან ბატონის ღალატი და ორგულობა, ან საყდრისა და ხატის გატეხვა, ან ბოზობა და მსგავსი ამის შეუთქვას“ (ვახტანგის სამართალი, 1955).

XVII საუკუნის ცნობილი იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი მოგვითხრობს სამეგრელოში მდულარე წყლით გამოცდის პრაქტიკაზე. „თუ კი ნიშნები, იმდენად ცხადი არ არის, მაშინ დანაშულობა ამნაირად უნდა დამტკიცდეს: ამ საგნისათვის აქვთ პატარა ქვაბი, რომელიც სიგანით ერთი მტკაველია და ირგვლივ ორი მტკაველი. ამ ქვაბს გაავსებდნენ წყლით და შიგ ჩააგდებდნენ რკინის პატარა ქვაბს. ქვაბს ქვეშ შეუთებდნენ ცეცხლს, ცეცხლი უნდა დაინთოს ფაზისგან, რომელიც უნდა მოსძებნოს და თავის ზურგით ადგილზე მოიტანოს თვით ბრალდებულმა შიშველი ხელი შიგ უნდა ჩაჰყოს და ძროდან ჯვარი ამოიღოს როგორც ბრალდებული ქვაბიდან ხელს ამოიღებს, მოხელენი იმ ხელს ტილოს ტომარაში ჩაუდებენ იდაყვამდის, იდაყვამდე ტომარას თავს შეუკრავდნენ და დაბეჭდავდნენ. სამი დღის შემდეგ ბრალდებულს მოიყვანენ მთავრის წინაშე, გაუხსნიან ხელს, კარგად გაუხსინჯავენ და თუ ხელზე სრულიად არ ატყვია, რომ მდულარისგან დამწვარია, მაშინვე უდანაშაულოდ აღიარებენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უკეთუ ხელი დამწვარი აღმოჩნდა, ბრალდებულს დამნაშავედ აღიარებენ, ვითარცა ავაზაკს, სასჯელს დაუნიშნავენ და არავითარ გასასამართლებელ საბუთს არ მიიღებდნენ (ლამბერტი, 1938: 33).

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-7 მუხლში მოცემულია სასამართლო მტკიცების ისეთი სახე, როგორცაა „ხმალში გატანება“. ამ მუხლში დაწვრილებით არის აღწერილი „ხმალში გატანების“ წესი და მისი გამოყენების პირობები. ხმალში გატანება მეფეთ ორგულობასა, ღალატზედ, მეფის სალაროს გატეხაზედ, ხატისა და საყდრის გატეხაზედ და მსგავს ამათებრზე ამ წესით უნდა, რომე ან ორმოცსა და ან ნაკლებს დღმიდან ალოცონ და თვითონ წიგნი დაუწესონ ასე, რომე: სასწორო და სასამართლო ღმერთო, მე ესე და ეს კაცი მეაჯები და გეხვეწები, სხვას ჩემს დანაშაულს დღეს ამაში ნუ მკითხავთ, რასაც ეს კაცი მიდებს და მეწამების, თუ იმაში უმართლე ვიყო არას ვერიო, ამისი თავი მე დამანარჩუნე, თორემ ჩემი თავი ამას დაანარჩუნეო. წიგნები ორთავე უნდა დაუწერონ და ან ყელზე ან შუბის ბუდესთან შეაბან და ის შესაბმელნი კაცნი, როგორც შეეძლოსთ, ისრე შეკაზმონ, ერთი თავის მოედნისას და ელტი ბოლოს დადგნენ, თვითონ მემათრახე ჩაატანონ, უიარაღონი რომე თვითონ ფარისა და მათრახის მეტი ამით არა იქონიონ რა რომ დაპირისპირდნენ. გაუშვან და შეუტიონ, მემათრახენი არ უნდა მიეშველნენ, სანამდინ ერთი არ გადავარდეს და რა რომ ერთი და ერთი გარდავადეს მაშინ ვით ხამდეს, ეგრეთ ქმნას. მეფე და ჯარი ამათ გატანებას შორიდან უნდა უყურებდნენ, რამე მოყვრობით ან სხვარიგად არავინ მიეშველოს რომელიც გარდავადების და ან გაიქცევის, გამტყუნებული იქნების. იარაღი გადავარდნილისა გარდამაგდებისა არის და ცხენი - მემათრახისა. ვინ იცის, ორნიც გარდავადნენ უნდა დაცალონ, ქვეითად ერთმანეთზე მიუშვან და რომელიც წააქცევს სამართალი იმას დარჩება“ (ვახტანგის სამართალი, 1955: 30-31).

სასამართლო დუელი ანუ ორთაბრძოლა ანუ ორდალები, ღვთის მსჯავრის ერთ-ერთი სახე იყო. ვახტანგის სამართალის მე-7 მუხლის მიხედვით მხარეები ვალდებულნი იყვნენ ორმოცი დღის განმავლობაში ელოცათ და შეეთხოვებინათ ღმერთისათვის, რომ მას გამოევიდინა მათი სიმართლე.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 39-ე და მე-40 მუხლები ეხება მთხრობელის მიერ მკვლევლობის შეწამებას და აქაც თავის მართლების ფორმად გამოყენებულია ორთაბრძოლა (ვახტანგის სამართალი, 1955: 63). ორთაბრძოლის შესახებ გადმოგვცემს იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, როდესაც დანაშაული ჩადენილი არის და ბრალი ორ კაცს ედება და სამართლის დასადგენად სხვა საშუალება არ არსებობს, სამეგრელოში მთა-

ვრის ბრძანებით ნამდვილი დამნაშავე ასპარეზზე ბრძოლით უნდა გარკვეულიყო. „მაშინ დანიშნავენ დროს და ადგილს ბრძოლისას, ამოირჩევენ მოწმეებს და დანიშნულ დღეს გამოცხადდებიან მებრძოლნი ცხენზე შემჯდარნი, აბჯარში ჩასმულნი და შეიარაღებულნი ფართით, შუბით და ხმლით. მებრძოლთ მოწყვებნიან მრავალი მათი მეგობარი აგრეთვე შეიარაღებულნი. მებრძოლები რომ წარმოდგებიან ასპარეზზე, მათ ახლავთ მათი მოწმეები. როცა ნიშანს მისცემენ მებრძოლნი ერთი მეორის წინააღმდეგ გაეშურებიან შუბებით, ვინც პირველად დაიჭრება, იმას აღიარებენ დამნაშავედ და მეორე გამართლებული იქნება. თუკი შემთხვევით ორივე დაიჭრება, ორთავეს იცნობენ დამნაშავედ და სასტიკად დასჯიან“ (ლამბერტი, 1938: 16).

ზემოთ აღნიშნულ წესს გადმოგვცემს ასევე ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი. „საქართველოში საზოგადოდ ჩვეულებისამებრ, როდესაც სამართალი ვერ გადაწყვეტს კეთილშობილებს შუა დავას და ვერც შეარიგებს იმათ, მაშინ ერთმანეთში ბრძოლის ნებას მისცემენ ასპარეზზე. მოწინააღმდეგენი იტუვიან აღსარებას. ეზიარებიან და ასე სასიკვდილოდ მომზადებულნი გადიან საბრძოლველად. ამას ეძახიან ღვთის სამსჯავროსადმი მიმართვას საქართველებს ჰგონიათ, ეს პირდაპირ ღმერთზე მინდობა ცოდვილის დასჯისა სამართლიანი საშუალება არისო“ (შარდენი, 1935: 93).

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მე-14 მუხლი ეხება დამამტკიცებელი საბუთის ერთ-ერთ სახეს - ცოდვის მოკიდებას. სამართლის წიგნში კანონმდებელი ლაპარაკობს: „ცოდვის მოკიდებასა ასრე არის: დიდი საქმე ცოდვით არ გარდასწყდების, ერთის მორჩილის საქმე უნდა იყოს. მაგრამ იქნების ასეთი კაცი, რომ იმისგან ცოდვის მოკიდება ასრე არის, რომე ვისაც ამგვარი რამ შეეწამოს, იმ კაცმან ის მეორედ მოსვალს მემცა მაქვს და შენდა ნაცვლამდეც მე განვიკითხები, თუ ეგ მე მექნასო“ (ვახტანგის სამართალი, 1955).

კანონმდებელ მეფეს სამართლის წიგნში მოცემული მე-14 მუხლი შინაარსი აღებული აქვს ძველი ქართული ადათობრივი სამართლიდან. ქართულ სამართალში მტკიცების ეს სახე გამოიყენებოდა მცირემნიშვნელოვან საქმეზე და ცოდვის მოკიდების რიტუალს ასრულებდა მამრობითი სქესის წარმომადგენელი. ქალს არ გააჩნდა და არც ჰქონდა უფლება ქართული სამართლის დაკისრებისა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- დოკუმენტები (I/1940):** დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტომი I, ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII ს.ს.), ნიკო ბერძენიშვილის რედაქტორობით, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბილისი;
- ვახტანგის სამართალი (1955):** ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი, თინათინ ენუქიძის გამოცემა, თბილისი;
- ლამბერტი (1938):** არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე ჭყონიასი, მეორე გამოცემა ლევან ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით, თბილისი;
- ლეკვიშილი (1963):** მ. ლეკვიშილი, სასამართლო პროცესი XVII-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა და სტამბა, თბილისი;
- სიძველენი (I/1899):** საქართველოს სიძველენი - ტომი I - ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფილისი;
- ფონდი:** კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ფონდი, საბუთი N1;
- შარდენი (1935):** ჟან შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, თარგმნილი ფრანგულიდან ვასილ ბარნოვის მიერ, სახელმწიფო გამომცემლობა-სახელგამი, ტფილისი;
- Сборник законов (2019):** Сборник законов грузинского царя: Вахтанга VI (Russian Edition) Paperback – July 4, 2019. Russian Edition by Д.З. Бакрадзе (Author), დიმიტრი ბაქრაძის გამოცემა აღდგენილია 2019 წელს.